

*аспірант кафедри англійської філології
факультету іноземних мов
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

СПОСОБИ МОДИФІКАЦІЇ ІЛОКУТИВНОЇ СИЛИ В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ ЗВИНУВАЧЕННЯ/ВИПРАВДАННЯ

Комунікативна ситуація звинувачення/виправдання відображає комунікацію двох учасників спілкування в їх діалогічній взаємодії. Вона враховує зворотну реакцію комунікантів (інтерактивність), відображає активну позицію адресанта під час ініціації комунікації (інтенційність) та зміну комунікативних ролей відповідно до вимог комунікації (діалогічність). Цей процес неминуче охоплює продукування адресантом повідомлень із врахуванням цілей, інтенцій та мотивів, їх інтерпретацію та оцінку адресатом, з огляду на контекст та ситуацію, а також реагування на них.

Актуальність дослідження способів модифікації ілокутивної сили в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання в англійській художній дитячій літературі зумовлений переважним зверненням лінгвістів до комунікативних дій звинувачення та виправдання відокремлено (А.Л. Погребисська [9], І.Р. Корольов [5], А.А. Король [4], Т.А. Мирончук [7], Т.В. Дубровська [3]) та спорадичним дослідженням окремих аспектів звинувачення та виправдання в їх діалогічній єдності (С.В. Лаврентьева [6], О.П. Снежик [10]).

Метою статті є аналіз способів модифікації ілокутивної сили звинувачення і виправдання в контексті реалізації комунікативної ситуації звинувачення/виправдання як особливого типу конфліктної взаємодії.

Комунікація постійно балансує між кооперацією і конфліктом, адже усі її учасники мають свої цілі, мотиви, наміри та інтенції, які часто не лише не збігаються, а й суперечать одні одним. Кожна комунікативна ситуація характеризується особливими показниками комунікативних та соціальних статусів та ролей, пресупозиціями, етнічними, віковими та гендерними відмінностями, тоном та атмосферою спілкування. Отже, не завжди є можливою ситуація відповідності цих показників із метою здійснення плавної кооперативної взаємодії. Часом комуніканти потребують додаткових мовних зусиль, щоб забезпечити бажаний ефект та реалізувати свої наміри. Не завжди комунікант може втілити їх у «чистому вигляді», не вплинувши на свій статус чи статус співрозмовника. Для прикладу, якщо статуси співрозмовників не однакові і статус автора звинувачення нижчий за статус звинувачуваного, перший використовує додаткові мовні засоби з метою послаблення інтенції звинувачення. Адже останнє як мовленнєва дія передбачає перехід у конфліктну взаємодію і, якщо автор прагне досягти своїх цілей і уникнути цього переходу, йому потрібно максимально «завуалювати» своє звинувачення для того, щоб адресат не сприйняв його як намір понизити комунікативний статус.

У висловлюваннях інтенції втілюються в ілокуціях. Ілокутивний акт – це «втілення у висловленні, породжуваному в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловленню конкретної спрямованості» [2, с. 171]. Ілокуція забезпечує досягнення мовцем його комунікативної мети: реалізуючи певне висловлення, він не тільки передає інформацію, а й через вжиті мовні засоби демонструє додаткові відомості про те, як саме треба сприймати цю інформацію [8; 14; 13; 11].

Ілокутивна сила – це механізм, що регулює спосіб та міру впливу того чи іншого висловлення на адресата. Якщо адресат має причини, наприклад, нерівність статусів, які змушують його модифікувати ілокутивну силу, він вживатиме ті мовні засоби, що дадуть йому змогу її послабити чи, навпаки, інтенсифікувати.

В умовах ситуації звинувачення/виправдання модифікація ілокутивної сили може здійснюватися як для звинувачувальних, так і для виправдовувальних висловлень [12; 15].

Причинами інтенсифікації ілокутивної сили висловлювання є намагання досягти сильнішого перлокутивного ефекту на співрозмовника. В умовах звинувачення адресант може прагнути інтенсифікувати ілокутивну силу висловлювання для того, щоб продемонструвати небажаність певної дії, вчиненої адресатом, високу міру негативного впливу, якого зазнав адресант, або вказати адресату на підвищену міру відповідальності за вчинення цієї дії та ефективніше стимулювати його дії у потрібному для автора звинувачення напрямі.

До причин інтенсифікації ілокутивної сили виправдання можна віднести намагання звинувачуваного ефективніше вибудувати свою виправдовувальну тактику, покращити емоційний стан співрозмовника, зняти з себе звинувачення та швидше спрямувати спілкування у русло кооперації. Інтенсифікація ілокутивної сили виправдання здійснюється для того, щоб переконати адресанта в істинності, ширості та правдивості своїх намірів та цілей.

Ідеальною нормою спілкування є узгодження поглядів співрозмовників, достовірність повідомлюваного та добрі наміри співрозмовників. Проте в реальній комунікації відбувається відхилення від правил: має місце неправда, напівправда, приховування інформації.

Прагматика мовленнєвого спілкування не передбачає гарантії істинності інформації, але її недостовірність має зумовлюватися [1, с. 587]. Якщо мовець має сумніви у достовірності висловлювання, він запитує у співрозмовника, чи дійсно це висловлювання є правдивим та достовірним. Заради підтвердження істинності своїх слів, роблячи зізнання чи виправдовуючись, використовують твердження «*Це правда*», «*Це неправда*», «*Це дійсно так*» тощо.

До категорії щирості звертаються у разі самовиправдання чи з метою виправдання себе в очах інших. Щирість є більш конвенційною, ніж відкритість, і часто в термінах щирості говорять про віру та помилки. Щирими бувають погляди, наміри, мотиви вчинків тощо. Н.Д. Аругюнова вказує на зв'язок щирості та комунікативної тактики виправдання в контексті посилання на незнання чи нерозуміння, проте знання і розуміння свідчать на користь звинувачення, оскільки вони не можуть бути щирими, на відміну від нерозуміння, незнання, помилок, думок, віри [1, с. 603].

Про категорії правди та щирості йде мова тоді, коли порушуються норми спілкування або коли в умовах аномальної прагматичної ситуації мовець говорить неправду, а адресат сумнівається в істинності його слів. Вказівка на хибність судження є прерогативою адресата, тобто респонсивною реплікою діалогу. Вказівка на істинність судження – прерогатива мовця, тобто є ініціальною реплікою діалогу. Якщо мовець бере участь в комунікації і його співрозмовник очікує від нього відхилення від істини чи щирості, він намагається переконати його в протилежному за допомогою ввідних конструкцій *чесно кажучи, щиро кажучи, по правді, їй богу, чесне слово* тощо [1, с. 609].

Існують причини, які не дають змоги мовцю не лише інтенсифікувати ілокутивну силу свого висловлювання, а й вимагають її послаблення. Наприклад, реалізація звинувачення навіть у нормальних умовах ведення комунікації спрямовує її в русло конфліктної взаємодії. У разі нерівності комунікативних статусів співрозмовників чи напруженої атмосфери спілкування адресант не завжди може реалізувати ілокутивну силу звинувачення і змушений послаблювати її для того, щоб уникнути небажаного перлокутивного ефекту чи пониження статусів співрозмовників.

Послаблення ілокутивної сили виправдання має місце тоді, коли звинувачуваний винний більше, ніж він прагне продемонструвати, і втілює висловлення, які не зовсім правдиві або напівправдиві. Тоді він використовує додаткові засоби «захисту» себе заради зняття відповідальності зі своєї особи у разі необхідності, наприклад, тоді коли автор звинувачення вимагатиме доказів невинності звинувачуваного. До мовних засобів, що захищають комунікантів від небажаних наслідків комунікації і послаблюють ілокутивну силу повідомлення, належать лексико-синтаксичні засоби некатегоричності, ухильності, апроксимації, невизначеності тощо.

Можна дійти висновку, що обидва типи комунікативних дій – звинувачення та виправдання – можуть зазнавати модифікації їх ілокутивної сили. Інтенсифікація ілокутивної сили звинувачення та виправдання відбувається тоді, коли мовець прагне довести належність його висловлення до дійсності, тобто надати йому статусу «факту», іншими словами, того, що мало місце у реальності. А послаблення ілокутивної сили звинувачення та виправдання, навпаки, спрямоване на відхід від сфери знань і надання висловленню некатегоричного статусу.

Перспективним видається аналіз кореляції тактик та способів їх втілення у комунікативній ситуації звинувачення/виправдання.

Література:

1. Аругюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Аругюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
3. Дубровская Т.В. Речевые жанры «осуждение» и «обвинение» в русском и английском речевом общении : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Т.В. Дубровская. – Саратов, 2003. – 233 с.
4. Король А.А. Висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А.А. Король. – Чернівці, 2007. – 237 с.
5. Корольов І.Р. Комунікативна ситуація «виправдання» : функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози XIX ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / І.Р. Корольов. – К., 2008. – 238 с.
6. Лаврентьева Е.В. Речевые жанры обвинения и оправдания в диалогическом единстве : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е.В. Лаврентьева. – Новосибирск, 2006. – 261 с.
7. Мирончук Т.А. Семантичні та прагматичні особливості висловлювань виправдання в сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т.А. Мирончук. – Київ : Київський держ. лінгвістичний ун-т, 1998. – 194 с.
8. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 22–129.
9. Погребиская А.Л. Коммуникативно-содержательная характеристика диалогических реплик обвинения в британской языковой культуре : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А.Л. Погребиская. – Тверь, 2007. – 156 с.
10. Снежик О.П. Висловлення звинувачення та виправдання у вербальних інтеракціях (на матеріалі сучасної французької мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / О.П. Снежик. – Запоріжжя, 2007. – 308 с.
11. Croddy S.W. Performing Illocutionary Speech Acts : An Analysis / S.W. Croddy // Journal of Pragmatics. – 2002. – Vol. 34. – P. 1113–1118.
12. Holmes J. Modifying Illocutionary Force / J. Holmes // Journal of Pragmatics. – 1984. – Vol. 8. – P. 345–365.
13. Norrick N.R. Expressive Illocutive Acts / N.R. Norrick // Journal of Pragmatics. – 1978. – Vol. 2. – P. 277–281.
14. Norrick N.R. Narrative Illocutionary Acts Direct and Indirect / N.R. Norrick // Journal of Pragmatics. – 2015. – Vol. 86. – P. 94–99.
15. Wee L. “Extreme Communicative Acts” and the Boosting of Illocutionary Force / L. Wee // Journal of Pragmatics. – 2004. – Vol. 36. – P. 2161–2178.

Анотація

**Л. ГЕРАСИМІВ. СПОСОБИ МОДИФІКАЦІЇ ІЛОКУТИВНОЇ СИЛИ
В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ ЗВИНУВАЧЕННЯ/ВИПРАВДАННЯ**

Стаття присвячена дослідженню прагматичного аспекту реалізації комунікативної ситуації звинувачення/виправдання як особливого типу конфліктної взаємодії. Проаналізовано способи модифікації ілокутивної сили в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання. З'ясовано причини інтенсифікації та послаблення ілокутивної сили звинувачення та виправдання.

Ключові слова: комунікативна ситуація звинувачення/виправдання, конфліктна взаємодія, інтерактивність, комунікативна тактика, ілокутивна сила.

Аннотация

**Л. ГЕРАСИМОВ. СПОСОБЫ МОДИФИКАЦИИ ИЛОКУТИВНОЙ СИЛЫ
В КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ ОБВИНЕНИЯ/ОПРАВДАНИЯ**

Статья посвящена исследованию прагматического аспекта реализации коммуникативной ситуации обвинения/оправдания как особого типа конфликтного взаимодействия. Проанализированы способы модификации иллокутивной силы в коммуникативной ситуации обвинения/оправдания. Выяснены причины интенсификации и ослабления иллокутивной силы обвинения и оправдания.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация обвинения/оправдания, конфликтное взаимодействие, интерактивность, коммуникативная тактика, иллокутивная сила.

Summary

**L. GERASYMIV. WAYS OF ILLOCUTIONARY FORCE MODIFICATION
IN THE COMMUNICATIVE SITUATION OF ACCUSATION/EXCUSE**

The article deals with the analysis of the pragmatic aspect of the realization of the communicative situation of accusation/excuse as a special type of conflict interaction. The ways of illocutionary force modification in the communicative situation of accusation/excuse were analyzed. The reasons of the intensification and weakening of the illocutionary force of accusation and excuse were identified.

Key words: communicative situation of accusation/excuse, conflict interaction, interactivity, communicative tactics, illocutionary force.